

KUBRAWİYÂT

II*

M. MOLE

‘Ali b. Şihâbaddin-i Hamadâni'nin Risâla-i futuwwatiya'si.

Burada neşrettiğimiz risâle Batıda *futuwwat* üzerindeki araştırmaların itirazsız üstadı M. Taeschner tarafından¹ ve bir de Anadolu'dan başka yerlerde, bilhassa doğu İran'da ve Orta Asya'da *axı* teşkilâtı tarzında bir teşkilâtın mevcûdiyetinin delili olarak, türkolog Borokov tarafından zikredilmişti². Vesikanın nisbeten yeni olan tarihi insanı ihtiyata davet etmekte ise de, bu dinî teşkilâtın menşei meselesi için vâkıa şüphesiz mühimdir. Her iki şarkiyatçı risâleyi ‘Ali-i Hamadâni'nin *xırqa*'nın bir kısmını teşkil eden *libâs al-futuwa*'yi verdiği Axı ‘Ali Tüti ‘Alişâhi'ye yapılmış vasiyetin bir parçası olarak gösteren Arapça *waşaya* ya (burada § 36) istinat etmişlerdir.

Bu *waşaya*'nın ihtiva ettiği *isnâd* son zamanlarda Nacmaddin Kubra'nın *Fawâ'ih* neşrinin giriş kısmında Fritz Meier tarafından yeniden münâkaşa edilmiştir³: Kendisi bu *isnâd*'ın ‘Ali-i Hamadâni tarafından eserlerinin bir başkasında ve bir de Nuraddin Ca‘far-i Badaxşi'nin üstadının hâl tercümesine dâir eserinde verilmiş olan *isnâd*'dan farklı olması vâkiası üzerinde bilhassa ısrar etmektedir. Nacmaddin Kubra her ikisinde de görünmekte ve türlü kaynaklar birini veya ötekisini Kubrawi *isnâd* olarak zikretmektedir. ‘Alâ‘addawla Simnâni bunların birini *xırqat al-asl*'ın ve diğerini *xırqat at-tabarruk*'ün *isnâd*'ları olarak göstermektedir.

* Önsöz yazarın müsveddesinden A. Ateş tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

¹ *Spuren für das Vorkomen des Achitums ausserhalb von Anatolien (Actes du XXIe Congrès des Orientalistes à Istanbul, c. II)*

² *Z istarii bratstva «axı» v Sredney Azii (Sbornik Gordlevskogo s. 87).*

³ *Die Fawâ'ih al-ğamal wa fawâ'tih al-ğalâl des Nağm ad Din Kubrâ, giriş, s. 16.*

Bu tasavvur yeni malzeme ile tamamlanmağa müsaittir. Şehid Ali Paşa 2800 yazması Nacmaddin Kubrā'ya âit bir çok icāze (veya icāza parçaları), bilhassa Nacmaddin Kubrā'nın doğrudan doğruya bâzı müridlerine verdiği icāzeleri ihtiva etmektedir. Her iki *isnād* da burada zikredilmektedir ve bunlara verilen adlar Simnāni'de görünen adlardır :

ولست انا خرقة الاصل عن شيخ الوري اسمعيل القصرى رحمة الله عليه ولبست خرقة التترك عن شيخ الطريقة سر الله في ارضه عمار بن ياسر بن سحاب البلباسي.

Bu ayırma böylece bizzat Nacmaddin Kubrā tarafından teyit edilmektedir.

Buna karşılık, 'Ali-i Hamdāni tarafından verilmiş olan şekli ile bu *isnad* Firkāwi'nin, Anşāri'nin *Manazil as-sā'irin* şerhinde⁴ görülüyor. Her iki *isnād* orada, sırası ile, *libas al-futuwwa* ve *xirqat at-taşawwuf* şeklinde gösterilmiştir; birincisi 'Ali-i Hamadāni'nin Nacmaddin Kubrā'ya kadar çıkan ilk *isnād*'nın aynıdır; bundan Aḥmad-i Curfāni'ye kadar olan kısım ikinci *isnād*'a uymaktadır. İkincisi Abu 'n-Nacib Suhrawardi'ye kadar Kubrawi'lerin *isnad*'ına tetabuk eder, bu şahıstan doğrudan doğruya Firkāwi'nin büyük babasına geçer.

Bu *isnād*'ın yalnız Nacmaddin Kubrā'ya kadar değil, fakat bu şahıs ile 'Alī-i Hamadāni arasında da çift olduğuna dikkati çekmek önemlidir; bu hâl Nacmaddin Kubrā'nın çift silsilesinde hâl tercümesindeki bir tesadüfün tesirini görmemize mani olmaktadır; *xirqat al-aşl* ve *xirqat at-tabarruk*'ün daha açık birer mânası olabilir.

Gerçekten bizzat Simnāni silsileleri ister istemez birbirleri ile karşılaşmayan şeyhleri için de bu farkı gözetmektedir⁵. Bu, Nacmaddin Kubrā ile Aḥmad Curfāni arasında, Firkāwi'nin *futuwwat isnād*'ının 'Alī-i Hamadāni'nin tasavvufî *isnād*'ı ile aynı olması vâkiasını izah eder; çünkü bunda görülen sūfilerin hepsinin çift silsilesi vardır. Böylece Radiyaddin 'Alī Lālā, Hamadāni'nin her iki *isnad*'ında zikredilmiştir. Diğer taraftan 'Alā'addawla Simnāni'nin kendi tasavvufî *isnād*'ında görülen bir çok müridleri *axı un-*

⁴ S. Laugier de Beaurecueil. *Anşāriyat*, lère série, Tome I : Mahmud al-Firkāwi, *Commentaire de Livre de étapes*, § 131 ve 159; giriş, s. 11 v. dd.

⁵ Bilhassa bk. *Tadkirat al-maşāyix* (bu eser için bk. Meier, *ayn. eser. s. 2* ve not 2) adlı yazımız.

vânını taşıyordu⁶. Bunlardan biri, Axı ‘Ali Dōsti, hâl tercümesini yazan iki müellifin gösterdikleri üzere, ‘Ali-i Hamadāni’nin şeyhlerinden biri idi⁷.

Bu hâl tercümelerinden en eskisini, Nüraddin Ca‘far Badaxşi’nin *Xulāsat al-manaqib*’ini, okurken, insan iki mertebeler silsilesi, *axı*’lar ile *şayx*’lerin silsileleri bulunduğu intibâını duymaktadır. Hamadāni müridliğine bir şeyhin yanında başlar, sonra bir *axı*’nın yanına gider ve tekrar *şayx*’in yanına gelir. Yine daima hâl tercümelerine göre, ‘Ali-i Hamadāni’nin ilk şeyhinin tasavvufî *isnād*’ında zikredilen Mahmūd-i Mazdakāni, ikinci şeyhinin fütüvvet *isnād*’ında zikredilen Muḥammad-i Adkāni olduğunu hatırlatalım. Yine aynı şekilde, Badaxşi, sonraları şeyhi olacak olan *axı*’yı Xuttalān’da bir başka *axı*’nın evinde tanıdı; böylece teşkilâtın bu mıntıkada çok kök salmış olduğu görünmektedir ki, bu da M. Taeschner’in görünüşünü teyit etmektedir.

Bu teşkilât sūfliliğe sıkı bir surette bağlıdır; *futuwwat*’e giriş tasavvufa girişin tamamlayıcı bir kısmını teşkil eder. Daha P. de Beaurecueil, *xirqat al-aşl* ile *libās al-futuwwa*’nin aynı olduğunu deneme kabilinden göstermişti⁸. Neşrettiğimiz risâlenin getirdiği

⁶ Bk. Meier, *Encyclopédie de l’Islam*, s. 358.

⁷ Bu metinleri yakında neşredeceğimi ümit ediyorum. En eski hâl tercümesi Nüraddin Ca‘far Badaxşi’nin Xuttalān’da sūfînin ölümünden hemen sonra yazdığı *Xulāsat al-manaqib*’dir. Müellifin adı metinde, eserin sonuna doğru, görünmektedir. Storey, *Persian Literature*, s. 946’da zikredilen yazmalara, Taşkend (bk. Semenov, *Opisaniye vostoçnix rukopisey Akademii Nauk Uzbekskoy SSR*, III, 255) yazması ile hiç olmazsa bir İstanbul yazmasını, Şehid Ali Paşa 2794 (bizim I yazması, varak 678 a—771 b) ilâve edilmelidir. Berlin ve Oxford yazmaları ile mukayese edilecek olursa bu son yazma biraz farklı bir an’aneyi temsil etmektedir; bâzı ibâreler arada sırada hülâsa edilmiştir ve Arapça tâbirler yerine Farsça ifadeler konulmuştur. Diğer hâl tercümesi, *Manqibat al-cawāhir*, Keşmir’de Sayyid ‘Abdallāh Barzişābādi’nin müridi olan Haydar-i Badaxşi tarafından bu zatın hayatında, yâni hierî X. asrın ortalarına doğru yazılmıştır. Eser, birinciye istinat etmektedir, fakat haşka kaynaklardan da istifade edilmiştir. Her iki eserin hâl tercemesi bakımından değerleri mahduttur; Nüraddin bilfiil yalnız üstadının Badaxşān’da kaldığı zamanları anlatır ve geri kalan hususlarda tasavvufî akidesini (bir de Naemaddin Kubrā’nın akidesini, bk. Meier, *Die Fawa’ih...*, s. 299; fakat İbn ‘Arabi tesirleri burada mevcuttur) anlatmakla iktifa eder; Haydar bilhassa ‘Ali-i Hamadāni tarafından gösterilmiş olan kerâmetlerden bahseder.

⁸ Aynı eser, 13, not 2.

bilgiler bu faraziyeyi teyit etmekte ve daha açık bir şekilde meydana koymak imkânını vermektedir. Fütüvvet fakirliğinin (*faqr*) bir derecesi (veya merhalesi, *maqām*)'dir; fakat kendisine dayanan bütün öteki derecelerin temelidir; bütün insanî mükemmelliklerin (*makarim al-axlaq*) menşesinde bu vardır ve bunları hülâsa eder (§ 6). Aynı şekilde fütüvvet alâmetleri olan takke ve şalvar, *xırqa*'nın bir kısmı, fakat aslı bir kısmı (*aşl*)'dır: takke cömertlik tâcı olarak; şalvar da vücudun çıplaklığını yerden göbeğe kadar gizlediği için: bu da dinî amellerin yerine getirilmesi için asgarî şarttır, o hâlde *xırqa*'nın gayesi vücudun çıplaklığını gizlemektir.

Bu suretle Nacmaddin Kubrâ ile müritlerinin teşkil ettiği hal-kanın sūfî teşkilâtı ile *futuwwat* silsilesinin birbiri ile birleştiğini tasavvur etmek mümkün görünmektedir. Bu fütüvvete giriş sūfilığe girişin tamamlayıcı bir kısmını teşkil eder; bununla beraber birinin diğerinden önce olup olmadığını açıkça tesbit etmek mümkün değildir. Axı 'Alî Tūtî'nin hâli tam bu nokta hakkında bize bilgi vermemektedir. Aynı zamanda tasavvuf tarikine girmiş midir; *xırqa*'nın diğer kısımlarını başka bir şeyhin elinden mi almıştır, bilinmemektedir.

Ne olursa olsun fütüvvete giriş tasavvuf tarikine girişin esaslı bir kısmını teşkil etmektedir, bu da *xırqa*'nın esaslı kısımlarının fütüvvet elbisesinin aynı olması ile ifâde edilmiştir. Axı'lar ile eski Kubrawî'ler arasındaki münâsebet aynı devre doğru Anadolu axı'ları ile bu mıntakadaki muhtelif dinî tarikatler arasındaki münâsebetlerin aynı görünmektedir⁹.

Burada bahis konusu olan *futuwwat* kendini Salman Fârisî'den geliyormuş göstermektedir. P. de Beauceuil'e muhâlif olarak¹⁰, bunların diğerlerinden çok daha sunnî olduklarını zannetmiyoruz. Onun faraziyesinin dayandığı şahsiyet, Hasan Başrî, kübrevî *isnâd*'da mevcut değildir, halbuki 'Alî-i Hamadâni fütüvvet silsilesinin zarurî olarak 'Alî b. Abi Tâlib'den geçmesi gerektiğinde ısrar eder. Burgazî gibi bir müellifte görülen sırf sunnî bir fütüvvet teşkilâtı Peygamber ile 'Alî arasına Abū Bakr'i koymak-

⁹ Bk. M. F. Köprülü, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, s. 237—243; ayn. mll., *Les origines de l'Empire Ottomane*, s. 107—112; Taesehner, *Islamica*, IV, 1929, s. 23 v. dd.; *Oriens*, VI, 1953, s. 31; *Encyclopédie de l'Islam*, s. 332.

¹⁰ *Mzk. esr. s.*, 13.

tadır¹¹. Diğer taraftan nakşbendiye kadar sünî bir tarîkatın *isnâd* ında Salman görünmektedir¹².

Ali-i Hamadâni açıkça şîî olmamakla beraber, onun şîîliğe karşı meyil ve sevgisi meydandadır. Bunlar bizzat kendisinin Peygamber ahfâdından olması vâkıasına istinat etmektedir; onun bu husustaki durumu, umumî olarak, biraz sonra Muhammad-i Nûrbaxş'ın daha az ifrat ile alacağı durum ile mukayese edilebilir¹³. Onun itikada dâir durumu, bir taraftan *Risâla-i itîqâdiya*'sine, diğer taraftan Badaxşi'nin zikrettiği bir hadîse bakılarak, hülâsa edilebilir. Bunların birincisi imâmete dâir şîî akîdesini zikr bile etmez; buna karşılık burada şu kayıt bulunmaktadır¹⁴:

... وصحابه وی بعد از وی بهترین خلق بودند ، و بهترین ایشان خلفاء راشدین اند ، و آن چهار کس اند ، ابو بکر و عمر و عثمان و علی ، رضوان الله علیهم اجمعین و علی جمیع المهاجرین والانصار ، صلوات الله علیه و علی آله الطاهرین . Bu kayıt müellifin sünî olduğu hususunda hiç bir şüphe bırakmamaktadır. Fakat şeyhinin 'Ali soyundan geldiğinden medih ile bahsederek, Badaxşi şu hadisi zikreder¹⁵:

وقال صلى الله عليه وسلم ابو بكر نظير ابراهيم وعمر نظير موسى وعثمان نظير هارون وعلی نظیرى

'Ali-i Hamadâni'nin mensup olduğu fütüvvet teşkilâtı şüphe-siz açıkça şîî bir teşkilât değildir; fakat yine de bilhassa şîîliğe zıt bir teşkilât da olamazdı. Burada her şey çok ince farklar hâ-lindedir.

Buna karşılık bu fütüvvetin halife an-Nâşir li-Dinillâh tarafından kurulmuş olan fütüvvetten mustakil olduğunu kat'î bir tarz-

¹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Burgâzi ve Fütüvvetnamesi (İktisat Fakültesi Mecmuası, XV, 1953/54, s. 76—153, not s. 87 ve metin, s. 114, 120).*

¹² Bk. Bizim *Autour du Daré Mansur: l'apprentissage mystique de Baha al-dîn Naqşband* adlı makalemiz.

¹³ Silsilesi İshâq-i Xuttalâni vasıtası ile 'Ali-i Hamadâni'ye çıkan Nûrbaxş kendini ona bağlayan mânevî akrabalığın şuuruna sahipti. Mehdiliğini ilân ettiği *Risâlat al-hudâ*'sını (Fatih Kütüphanesi, 5376 yazması, varak 101 b—139 b; Esad Efendi, 3702, varak 55 b—108 b; bu metni yakında neşredeceğimi ümit ediyorum) 'Ali-i Hamadâni'ye bir işâret ile sona erdirmektedir.

¹⁴ A yazması, varak 281 b.

¹⁵ Berlin yazması, varak 91 a; Oxford, varak 6 a; İstanbul, 681 b.

da söyleyebiliriz. *İsnād*'ı temamiyle ayırır. Nacmaddin Kubrā devri için bunda şaşılacak bir şey yoktur, fakat 'Ali-i Hamadani için olduğu kadar Maḥmūd Firkāwi hususunda da an'nenin devam ettiği burada tebārüz ettirilmeğe değer. Anadolu *axı*'larının menşe'leri meselesi için ihtimal bu husus ehemmiyetsiz değildir.

*
* *

Neşrimiz için şu yazmalardan istifade ettik :

P — Paris, Bibliothèque Nationale, Supplément persan 1642. Blochet, IV, 197'de tavsif edilmiştir.

13×9 cm. eb'adında, yazılı kısım 9,5×5 cm. eb'adında, her sahifede 15 satır vardır.

Risālat al-futuwwatiya bu yazmada varak 49 b—67 b arasında bulunmaktadır. Varak 60 ile 61 arasında bir boşluk vardır ki, bu § 18'de ذره مک شربت زبجر بی کنار ما سوی الله'dan olan yere tekabül eder.

İstinsah kaydı: تمت فی ثانی عشر شهر ذی قعدة سنه ۸۶۳ هـ

Sesliler arasında bulunan د yerine ذ şeklini muhafaza eden yegâne yazmadır. Metin umumiyetle çok doğrudur.

S — İstanbul, Ayasofya kütüphanesi 2873.

16,5×27 (10×18) cm. eb'adında; her sahifede 16 satır vardır, yazısı tâliktir. Bütün yazma 455 varak olup, *Risāla-i futuwwatiya* varak 405 b — 416 b'de bulunmaktadır.

Yazmada tarih yoktur, IX.-X. h. asır.

Bu yazma 'Ali-i Hamadāni'nin bir çok risâlelerini, bu arada *Daxīrat al-malūk*'unu ihtiva eder. F. Meier *Risāla-i manāmiya* yi tercüme ederken, bu yazmadan istifade etmiştir.

Farsça kelimelerde sık sık ۛ yazılmaktadır, ۛ ayrı yazılmıştır.

I — İstanbul, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi, 2794.

25×17 (18×12) cm. eb'adında, 755 varak, her sahifede 21 satır vardır.

Bu yazma görebildiğimiz başka yazmalardan çok 'Ali-i Hamadāni'nin risâlelerini ihtiva etmektedir ve bu bakımdan Taşkend Akademisi'nin 480 numaralı yazmasına benzer (bk. Semenov, *Opisaniye vostočnix rukopisey Akademii Nauk Uzbekskoy SSR*,

III, 230—254), fakat bundan daha eskidir. Yazma aynı zamanda *Fuṣūṣ al-ḥikam* şerhi (varak 503 a—677 b) ile Nuraddin Ca'far Badaxşî'nin *Xulāṣat al-manāqib*'ini (varak 678a—751b) ihtiva eder. *Risalat al-futuwwatîya* varak 457 a—466 b'de bulunmaktadır.

Bu yazmada 4 istinsah kaydı vardır: 1) *Daxirat al-mulūk*'tan sonra, varak 282 a'da; bu kısım 17 şevval 899 h.'de sona ermiştir; 2) 'Alî-i Hamadâni'nin küçük risâlelerinden sonra bulunan gazelleri müteakip; 3) 15 şa'ban 901'de sona ermiş olan *Fuṣūṣ al-ḥikam* şerhinden sonra; 4) 21 safer 901'de sona ermiş olan *Xulāṣat al-manaqib*'den sonra, varak 751'de.

Bu istinsah kayıtlarının ilki şudur:

تمام شد بعض مصنفات وأشعار جناب سيد العارفين سند المحققين على ثانی امير سيد
على همدانی قدس الله سره السبحانی بجوار روضة منور ومتهد معطر حضرت سلطان
الاوليا ابو الحسن امام على بن موسى الرضا عليه وعلى آباءهم النعمة والثناء بخط العبد الحقير
خادم الفقراء عبداللطيف قلندر بن عبد الله بن خضر سنزوارى بتاريخ خامس جمادى الثانی
سنة تسع وتسعين وثمانمائة...

A — Tahran, Malek Kütüphanesi, nr. 4250.

16,5×24 (11,5×17,5) cm. eb'adında; 428 varak.

Bu yazmanın başı noksandır, sonradan eklenmiş olan varak 1—13 imâm 'Alî'nin sözlerini ihtiva eder. 'Alî-i Hamadâni'nin ilk risâlesinin (varak 14 a) yalnız son kısımları vardır. Varak 192—221 sonradan değiştirilmiştir.

Yazma 'Alî-i Hamadâni'nin, *Daxirat al-mulūk* dahil, risâleleri mecmuasıdır, fakat *Fuṣūṣ* şerhi ve *Xulaṣa*, hiç olmazsa şimdiki hâlinde, burada yoktur. Bundan evvelki nüshanın yazısının aynı olan bir yazı.

Bu yazmada iki istinsah kaydı vardır; birincisi varak 246 b'dedir:

تمام شد كتاب ذخيرة الملوك بتاريخ سابع صفر ختم بالخير والظفر سنة تسع وتسعمائة
هجرية النبوية.

İkincisi varak 242 b'de olup, kısmen silik ve yıpranmıştır, fakat I nüshası ile mukayesesi bu istinsah kaydının yeniden tesisi imkânını vermektedir:

تمام شد مصفات حضرت سيادت مآب قطب المحققين امير [سيد علي] همداني قدس
الله سره الصمداني بجوار روضة مطهر ومشم [مد معطر حضرت] سلطان الاولياء و برهان
الاتقيا امام ابو الحسن علي بن [موسى الرضا] عليه وعلى آباءهم التحية والتناء بخط العبد الحقير
خادم [الفقراء عبد اللطيف قلندر بن عبد الله بن خضر سبزواری بارخ خامس...

Böylece bu iki yazma, bir kaç senelik fasıla ile, aynı müstensih tarafından meydana getirilmiştir. Verdiği metinler amelî olarak birbirinin aynıdır, fakat bâzı ayrılıklar vardır: 1) Bâzı hâllerde I başka yazmalara daha çok yaklaşımaktadır; bu takdirde A'da bulunan şekiller yeni sayılmalıdır; 2) bundan başka çok açık olan bâzı atlamaların tashihleri bahis konusudur, bu takdirde doğru rivayeti A nüshası vermektedir.

Her iki yazmanın müstensihi ihtimal şii idi. 'Ali'nin adından sonra *taslîm* bâzan عليه السلام şeklinde yazılmaktadır (*Risāla-i futuwwati ya* da değil). Müstensihin Safevilerden önce şii olan bir mıntıka ile ilgili olan nisbesi esasen bunu teyit edebilir.

Bu iki yazmada § 35 mevcut değildir.

Q—Paris, Bibliothèque Nationale, Persan 39; Blochet, I, 114—117'de tavsif edilmiştir.

20,5×13 (15×9) cm. eb'adında; her sahifede 23 satır vardır. *Risālat al-futuwwati ya* varak 77a—82 b'de bulunmaktadır.

Yazma tarihsiz olup, hicrî XI. asra âit olmalıdır. Yazısı nes-tâliktir. Metin oldukça doğrudur, hiç bir atlama yoktur.

B — Tahran, Malek Kütüphanesi, 4274.

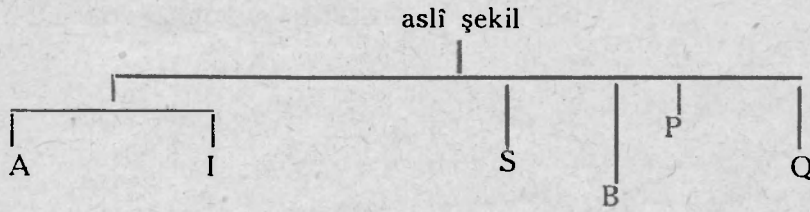
14×25 (9,5×17,5) cm. eb'adındadır; 133 varak, her sahifede 15 satır vardır. Yazı kırmızı ve mavi cedvel içindedir; yazısı nes-tâliktir; Arapça sözler, bâzan başka kelimeler, kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüsha tarihsiz olup, XI. h. asra âittir.

'Ali-i Hamdānī 'nin risâlelerinden müteşekkil bir mecmuadır, ancak *Daxirat al-mulūk* ve *Fuşuş* şehri mevcut değildir.

Risāla-i futuwwati ya varak 121 b—126 b'de bulunmaktadır; § 15 'de از برای بشمار خود ile § 24'ün sonu arasında bir boşluk vardır. Metin umumiyetle çok yanlıştır.

Bu yazmalar arasında I ile A tabii olarak bir grup teşkil etmektedir, fakat I başka yazmalara A'dan daha çok yaklaşmaktadır. Diğer yazmaların hepsinde Meşhed'de istinsah edilmiş olan iki yazmada bulunmayan §35 vardır. Eski iki yazma, S ve P, oldukça kuvvetli bir şekilde ferdi kalmaktadır; bununla beraber S, A-I'ya P'den daha yakındır. Muahhar iki yazmaya gelince, Q nüshası P'ye yakındır, halbuki B nüshası P, Q ve S arasında mutavassıt bir mevkide bulunmaktadır. Bu üç yazmanın menşei maalesef bilinmemektedir. Şimdilik muvakkat olarak şu şecere yapılabilir :

Bu şecere nokсандır, Berlin (Taeschner tarafından zikredilmiştir), Londra (Add 16,890, varak 254; mecmuanın hususiyetleri tıpkı I gibidir) ve Taşkend (Semenov, III, 236) yazmalarını göremedim.

*
* *

Neşredilen metne gelince, esas itibariyle bütün nüsha farklarını, hatta açıkça yanlış olanlarını (bilhassa B'de) kaydettim. Buna karşılık, daimâ en tam şekli kabûl ederek, *Kur'an* âyetlerinin zikredilen tarzlarında görülen farklara işâret etmedim. *Kur'an*'a âit muracaatlar iki basma üzerinden verilmiştir; rakamlar çift olduğu zaman, birincisi Flügel-İslâmiya basmasına, ikincisi Kahire basmasına âittir.

Yazmalarda görülen (Q bâzan böyle değildir) آنک yerine آنک koymak ve ى fiil edatını fiilden ayırmak, S yazmasının esasen sık sık yaptığı üzere, است fiilini ayırmak suretiyle imlâyı biraz yenileştirdim. Bu ayrılıklar nüsha farklarının gösterildiği haşiyelerde kaydedilmiştir¹⁶.

Tahran ocak 1959/Receb 1378.

¹⁶ *Kubrawîyât I* için 1k. *Farkunğ-i han-zen'in* (VI, 1357 h. ş., s. 38-66) dergisindeki *Risâla-i dah qâ'ida* neşrimiz.

رسالة فتويه

از مصنفات حضرت سيادت مآبي قطب الاقطابي امام الموحدين سلطان
الواصين مستجمع الاسماء والصفات جامع جميع التجليات العلي (كذا) الثاني امير
سيد علي همداني سلام الله عليه وعلى آياته الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم

6 (1) شكر وسپاس صانعي را كه حديق رياض موجودات را از بيداء
ظلمت آباد عدم بصحراي وجود آورد. و تخم ارادت را در مزرعة بستان غيب
ترتيب فرمود تا ازان تخم شجرة انساني سر بر آورد و مشاطة كرم را فرمود
9 تا جمال كمال انساني را بزينت حسن ايمان و زيور كمال عرفان بياراست و خلعت
مطرز مروت و طلعت انوار خورشيد فتوت را خال جمال او ساخت و آب حيوه
فتوت را كه كيميائي خزانه قدم و نتيجه جود ذات اكرم و رشحه نداي بحر
12 اعظم بود بي واسطه بعنايت «و نفتح فيه من روحى» (سورة ۱۵ ، آية ۲۹) در

4-2 از مصنفات... آياته الطاهرين PQ : — IASB || 6 صانعي را PIAB : آن
صانعي را SQ || موجودات را IASB : موجودات P || 7 مزرعة PIASQ : قرعة B ||
بستان PSBQ : بستان IA || 8 ترتيب PS : ترتيب IABQ || سر بر ASBQ : سر بر
I — P || كرم PIASQ : كرام B || 9 انساني IS : انسان PAQB || ايمان و ايمان
S || 10 مطرز PIASQ : بطراز B || 10 فتوت را PIASQ : فتوت B || 11 خزانه
PIASQ : خزانه B || قدم PSQB : كرم A ذات كرم I || و نتيجه جود ذات اكرم
: — I || جود ذات PSQ : ذات A جود B

- شجره وجود آدم دمید وشکوفه آن را از غصن خلت خلیل «فی تذکرهم» یقال له ابراهیم» (سوره ۲۱، آیه ۶۹) بشکفانید ولطایف تمره آن شکوفه را در حدیقه بستان سید انبیا بکمال رسانید وحقایق شراب طهور آن تمره را در داروخانه صدر خاتم رسل باآتش اسرار «فأوحی الی عبده ما أوحی» (سوره ۵۳، آیه ۱۰) تصفیه داد وجرعه‌ی از آن شراب بواسطه مشرب ولایت ساقی کوتر نکام جنهای مستسقیان امت احمدی رسانید، ودرود بسیار وصلوات بی شمار بر سید کائنات و خلاصه موجودات ماه آسمان مروت آفتاب فلك فتوت سلطان سند رسالت خورشید برج سیادت امام انبیا قافله سالار اصفیا محمد مصطفی علیه افضل الصلوات واکمل التحیات، و بر اهل بیت عظام او که سفینه نجات غرق شدگان دریای طبیعت اند و بر صحابه کرام او که خزینه اسرار علوم شریعت اند!
- (۲) اما بعد، ای عزیز! بدان که لفظ اخی لفظی است متداول گشته میان خلق. و این لفظی را معنی رفیع و حقیقتی وسیع است. و بیشتر اهل زمانه بظاهر لفظ بی حاصل و رسم بی معنی قناعت کرده اند و از اسرار حقایق دین

1 خلت PIAS : خامت B 2-3 ولطایف ... بکمال رسانید : B 2
 شکوفه را IA : شکوفه PSQ || حدیقه IAS : حدایق PQ || 3 بستان PSQ : بستان
 IA || تمره را PIAQ : تمره SB || داروخانه PIASQ : خانه دارو B 4 || صدر
 PIASB : صدور Q 5 || از آن IASBQ : P- || مشرب PIASQ : مشروب B ||
 ولایت PSBQ : IA 6 || امت PIASB : امید C || صلوات PIAB : صلوة
 S 7 || آفتاب PIASB : Q 8 || برج : + سعادت و B || محمد : محمدی S || افضل :
 B- || الصلوات : الصلوة S 9 || التحیات : + بار IA || عظام : B- || غرق :
 P || دریای : B 20 || کرام : + افضل الانام B || خزانه : خزانه B ||
 شریعت : شریف B 11 || اما بعد : اما B - P + يقول الشيخ الكامل المکمل المحقق
 الصمدانی العارف المعروف بسید علی الهمدانی قدس الله سره و اظهر لنا براه S ||
 ای عزیز! بدان : بدان ای عزیز P || لفظی : B 12 || حقیقتی : حقیقی Q B 13 || لفظ
 بی : لفظی B || رسم بی : رسم B || حقایق دین : این IA

- محرور مانده . و جمع از ارباب نفوس شحص را بر خود تقدیم می کنند، و وی را اخی می خوانند ، و بدو اخی، مرادات نفسانی چند دور حقیقی، باتفاق می دارند ، و آخر بو حشت و عداوت می انجامد ، بدین سبب کلهئی چند بر مقتضای این معنی³ آنچه زبان وقت املا کند در قلم خواهد شد، تا تمییمی بود طالبان این معنی را ان شاء الله تعالی .
- (۳) ای عزیز ! بدان که ارباب طریقت اطلاق این اسم بسه معنی اعتبار⁶ کرده اند و سه مرتبه نهاده اند : اول عام ، دوم خاص ، سوم اخص ؛ اول لغوی رسمی ، دوم نصی حقیقی ، سوم اصطلاحی معنوی .
- (۴) اما اول ، بدان که اسم اخی را در لغت معنی برادر است ، و عامه مردم⁹ برادر کسی را دانند که از یک پدر با از یک مادر باشد، و اگر کسی دیگر را برادر خوانند، از سر رسم با تکلف بود ، اما در واقع او را برادر اعتبار نکنند .
- (۵) مرتبه دوم خواص مؤمنان اند و علماء دین که بقوت علم و نور ایمان از¹² مرتبه تقلید و رسوم ترقی کنند، و بقدر حوصله هر کس احوال و اسرار و حقایق دین از شواهد اخبار و آثار کتاب و سنت استدلال کنند، پس بحکم «اما المؤمنون اخوة» (سورة ۴۹ ، آیه ۱۰) مؤمنان را برادر دانند .

1 کنند : QB || 2 بدو اخی : داعی B || نفسانی : انسانی S || صحبتی SIA : صحبت PQB || 3 بدین : و بدین I || مقتضی : عداوت مقتضای P || 5 تعالی : PQ || 7 نهاده اند PIAQ : نهاده SB || اول : مرتبه اول QB || عام : + بود PQ || 8 نصی : نقلی Q || اصطلاحی : اصطلاح B || 9 اما : IA || معنی SQB : PIA - || 10 دانند گریند IA پدر : در B || يك مادر : مادر : B || و اگر : اگر P || کسی دیگر : دیگری B || 11 بود : P - || واقع : واقع I || اعتبار IAQ : اعتقاد SPB || 12 نور : و عمل S - B || 13 تقلید و رسوم : تقلید P رسوم B || و اسرار : اسرار B || 15 مؤمنان را : همه مؤمنان را SQ || برادر : در Q || دانند : دادند B

(۶) مرتبه سوم ، اصطلاحی : و آن میان ارباب قلوب و اهل تحقیق است که این طایفه این اسم را اطلاق می کنند بر اهل مقامی از مقامات سلوک ، که عبارت از آن مقام ثنوت است ، و فتوت مقام است از مقامات سالکان ؛ و جزوی است از نقر ، و قسمی است از ولایت ، و ازین جهت است که مشایخ طریقت - کترهم الله سوادهم ! - چون یکی از اصحاب خود که استعداد وی در دقایق مناہج طریقت نوعی از کالات یافته باشد ، و انوار اسرار حقایق فقر بر جن او تافته خواهند که خلیفه خود سازند ، وی را خلعتی تمام پوشانند که عبارت از آن خرقه است . و چون ارباب فتوت یکی را از اصحاب که متصف بود بکرم و سخاوت و عفت و امانت و شفقت و حلم و تواضع و تقوی ، او را اخی نام نهاد ، و در مقام فتوت بتربیت تعلیم وی را بر استانه خدمت نصب کنند ، و جزوی از خلعت فقر بدو دهند ، اما کلاه و اما سراویل . و این دو خلعت اگر چه جزو خرقه است اما اصل آن است ، اما کلاه بدان جهت که تاج کرامت است ، و اما سراویل از آن جهت که مقصود از خرقه ستر عورت است ، و اصل ستر در عبادت از ناف است تا زانو ، و وسائر این محل سراویل است . و ازین جهت بود که خلیل را - صلوات الله علیه - که مظهر این معانی بود - وحی آمد که : «واستر عورتك من الارض» یعنی بیوشان عورت

1 مرتبه : — A || اصطلاحی : اصطلاحی B || 2 این اسم را : اسم را S || می کنند : کنند B || 2 — 3 سلوک که ... از مقامات : — B || 3 سالکان : + است B || 5 وی : او IA || در : — B || 6-7 نوعی از کالات ... خلیفه خود : — IA || 6 اسرار حقایق : حقایق اسرار B || 7 وی را : او را IA || خلعتی : خلعت IA || پوشانند : پوشند IA || 8 که متصف : متصف Q || سخاوت : سخا SI || 9 حلم : علم I || او را : — B || تربیت : تربیت P || 10 وی را : او را SIA || نصب کنند : — B || از خلعت : — Q || بده : بوی PQ || 11 و اما : و PS || 12 اما : که S || 13 عورت است P : است B—SIAQ || اصل : اهل Q || در : — Q || عبادت : عبادت B || ناف : ناف B || تا : + اینه Q || 14 و ازین : ازین P و از B || علیه : علیهم P || که چون P || 15 معانی : معنی B || آمد : کردند B || واستر : استتر Q — P

- خود را از زمین . وبعد ازین وحی ابراهیم را - علیه السلام - پیوسته دو سراویل
بودی ؛ چون یکی را نشستن حاجت آمدی دیگری را پوشیدی . و همچنان سراویل
3 وکلاه جزو خرقه است ، اما اصل آن است ؛ که همچنین فتوت اگر چه مقامی است
از مقامات فقر ، اما اصل جمیع مقامات است ، و همه مقامات منبج روی است ،
بلکه قواعد و اساس جمیع کمالات انسانی بدو منوط است ، و این معنی جمیع درجات
6 مکارم اخلاق را شامل است . و چنانکه در علم ظاهر ، اگر چه شخصی را فطنت
و استعداد خدی رسد که هزار کتاب بی استاد بخواند و فهم کند ، که اصلاً
سخن او را مسموع ندارند ، فنوی وی را اعتبار نباشد تا نزد استادی نخواند که
9 نسبت علم وحی نقل بنقل بصحابه و رسول - علیه السلام - درست شده باشد ،
همچنین در طریقت فقر و فتوت ، اگر کسی صد سال مجاهده کشد ، و بسعی تمام
بذل مجهود کند ، آن را هیچ اعتبار نبود تا آنگاه که خدمت مردی کند که در
12 طریقت منسوب بود برسول - علیه السلام - و آن خلعت طریقت و فتوت که
رسول - علیه السلام - امیر المؤمنین علی را - کرم الله وجهه - بدان مخصوص

1 وبعد : بعد SIAQP || ازین : از B || ابراهیم را : ابراهیم IPQ || السلام : اسرا
I || پیوسته : - AI || یکی را : یکی PIAQ || 2 حاجت آمدی : دادی IA || دیگری را
: دیگری I || پوشیدی : پوشید B || 3 که : فقط S || 4 همه : همه B || 5 قواعد و اساس
: قواعد اساس P || 6 علم : علوم P || 7 بخواند : خواند B || که : - SQ ||
8 او را : او P S || ندارند : نباشد B || نباشد : نبود B || نزد : نزد P || 9 علیه
السلام : صلی الله علیه و سلم IA - S || 10 کشد : کند B || 11 بذل : - B || اعتبار :
اعتباری SB || آنگاه که I : آنکه PSABQ || کند : نکند Q || در : - B || 12
منتسب ... خلعت طریقت : - SB || رسول : که رسول B || علیه السلام PQ : صلی الله
علیه و سلم A صلوات الله علیه I || 13 علیه السلام : صلی الله علیه و سلم IA || 13 علی را
PSQ : علی IAB || وجهه : + را B

- گردانید ، واز آن حضرت نقل بنقل بدان کس رسیده بود ، بوی رساند ، و سلسله نسبت فتوت و طریقت تا حضرت رسالت درست کند.
- 3 (۷) چون این مقدمات معلوم کردی ، بدان که بزرگان امت و مشایخ طریقت در حقیقت فتوت سخن بسیار گفته اند. بعضی از آن یاد کرده شود ، تا تمسکی بود اهل این معنی را.
- 6 (۸) قال الحسن - قدس الله سره : «الفتوة ان تكون خصماً لربك على نفسك». شیخ حسن بصری - رحمه الله عليه - فرمود که . «فتوت. آن است که دشمنی کنی بانفس خود از جهت حق جل و علا» .
- 6 (۹) وقالی المحاسی : «الفتوة ان تنصف ولا تستنصف» حارث عاسی - رحمه الله عليه - فرمود که فتوت آن است که انصاف همه خلق بر خود واجب دانی وانصاف خود از کس نستانی.
- 12 (۱۰) وقال الفضیل : «الفتوة ان لا تميز من يأكل عندك مؤمن او كافر، صديق او عدو». فضیل عیاض - رحمه الله عليه - فرمود که فتوت آن است که فرق نکنی که نعمت تو که می خورد ؛ یعنی در مقام خدمت و ایثار نعمت حق بندگان او میان مؤمن و کافر تمیز نکنی و میان دوست و دشمن تفاوت نتهی .
- 15

2 درست : دوست B || کند : — B || 3 طریقت : قدس الله اسم ادهم A ||
 4 گفته اند . گوید B || شود : می شود Q : اند B || 5 این : — Q || معنی
 را : معنی B || 6 الحسن : + بصری A || قدس الله سره : — I || خصماً لربك :
 لربك خصماً I || 7 شیخ : — IA || رحمه الله عليه : — A || 8 جل و علا : — B ||
 9 المحاسی : + رحمه الله عليه A || 9 — 10 رحمه الله عليه : — رحمه الله A — I
 || 12 الفضیل : + قدس الله روحه A || آن : — IAB || لا : — P || صديق :
 او صديق IA || 13 او عدو : — Q || فضیل : و فضیل B || رحمه الله عليه : رحمه الله
 A — Q || 14 — 15 او میان : اد میان B — Q || 15 دشمن : دوست B

- (۱۱) وقال الجنيد - قدس الله سره - : «الفتوة بذل الندي وكف الاذى» .
 3 - شيخ ابو التاسم جنيد بغدادی - قدس الله سره - فرمود که فتوت دادن عطا
 و باز داشتن بدی است ، یعنی حقیقت فتوت آن است که چندانکه طاقت داری ،
 وجود خود را سبب خیر و احسان ، و واسطه راحت بندگان حق سازی ، و بر
 بساط احسان در مقابله بدان شطرنج بدی نبازی .
- (۱۳) وقال مهمل : «الفتوة اتباع السنة» . - شيخ مهمل بن عبد الله - رحمة
 6 الله عليه - فرمود که فتوت متابعت سنت است ، یعنی اخی باید که هیچ سنتی
 از سنتهای رسول - علیه السلام - فرو نگذارد ، و بزرگترین سنتی از سنتها
 9 حقارت دنیاست . پس هر اخی که دنیا را یا اهل دنیا را بزرگ دارد ، مقام
 فتوت از وی درست نیاید .
- (۱۳) وقال ابو يزيد - قدس الله سره - : «الفتوة استصغار مامنك واستعظام
 12 ما اليك» . سلطان با يزيد بسطامی - قدس الله سره - فرمود که فتوت آن است
 که هر چه از تو بدیگران رسد ، از احسان اگر چه بسیار بود ، آن را اندک شمیری ؛
 و هر چه از دیگران بتو رسد ، اگر چه اندک بود ، آن را بسیار دانی .

1 قدس الله سره AB : قدس سره - ابراره S - PIQ || الندي : العزاء B || كف :
 کشف B || 2 شيخ IA : - PSQB || بغدادی A فقط || قدس الله سره : قدس سره
 A-B || عطا : + ست PQ || 4 حق : - B || 6 مهمل . + قدس روحه A || شيخ : -
 IA || 6-7 رحمة الله عليه و رحمة الله Q - A || 7-8 فرمود ... سنتی : - B ||
 7 فتوت : - S || سنتی : ست PQ || 8 عليه السلام : صلى الله عليه وسلم IAB || فرو : فرمود
 B || سنتها : سنتهای B || 9-10 پس هر ... درست نیاید : - S || 9 هر : - P || با اهل
 دیارا بزرگ - B || 11 قدس الله سره . - SI || 12 سلطان : - PSB || بسطامی
 AI : - PSQB || قدس الله سره : قدس الله سره S || قدس سره I - A || 13 از
 احسان - SB || شمیری : شماری A شمیر P || بتو : - B || 14 اندک : بسیار B

- (۱۴) وقال يحيى بن معاذ : «الفتوة ثلاثة اقسام ، حسن الوجه مع الصيانة ، وحسن القول مع الامانة ، وحسن الاخاء مع الوفاء». يحيى بن معاذ رازى - رحمة الله عليه - فرمود که فتوت سه قسم است ، خو بروی با پارسائی و خوبسخنی با امانت و خوب برادری کردن با وفاداری ؛ یعنی نعمتهائی که ایزد تعالی بندگان خود را بدان مکرم گردانیده است سه نوع است ، یکی نعمت جمال است و نتیجه غلبات روحانی است ، و عکس آنوار جمال ازلی است که

شعر (طویل)

- وکل جمیل حسنه من جمالها معار له بل حسن کل مایحیة
 6 و آنکه رسول - علیه السلام - فرمود که : «ان الله جمیل و یحب الجمال» ، اشارت بدین معنی است . - نعمت دوم فصاحت و بلاغت است که کمال معجزه رسول - علیه السلام - بدان بود که «انا افصح العرب والعجم». و این جمله از نعمتهای بی نهایت است . - سوم مال است که آن سبب فراغت دل است از

1 معاذ : + رحمة الله عليه A || ثلاثة . ثلاث P || 2 رازى : - PB || 2-3 رحمة الله عليه : I : قدس الله سره PS رضی الله عنه B - AQ || 3 فتوت : + را B || خو بروی : خوبی روی IA || خوبسخنی : خوبی سخن IA || 4 امانت : + داری Q || خوب : خواب B خوبی IA || نعمتهائی : نعمتای S || ایزد : خدای I حق A || 5 مکرم : - B || جمال : جلال B || 6 غلبات روحانی : غلبات روحانیت P روحانیات B || ازلی است : ازلیت P || که : - Q || 7 شعر . - QAIS || 8 وکل : فکل PS || جمالها : جماله S || معار : مقارنا S مع B || له : الیا B - IA || 9 و آنکه : آنکه B || علیه السلام : صلی الله علیه وسلم IA || که : - Q || و یحب IA : یحب PSQB || 10 نعمت : - IA || بلاغت : تلاملت B || است : - B || 11 علیه السلام SQ : صلی الله علیه وسلم AB صلوات الله علیه I - P || بود : - Q || و این . ازین B || جاه : از جمله PSQ || از : - PSQB || 12 نعمتهای : + که B || نهایت : - B

هم معاش تا بدان براد معاد مشغول شود ، و اسباب طاعت مهیا دارد. پس اخی ، باید که این هر سه نعمت را مطیع سعادت ابدی ، و سرمایه تجارت نعم سرمدی سازد ، و در جمال پارسا و باک دامن بود ، و در فصاحت حق گوئی و ناصح ، و در برادری با بذل و با وفا.

(۱۵) وقال ابو حفص : «الفتوة ما اختار الله لنبيه - عليه السلام - وقال الله تعالى : «خذ العفو وامر بالمعروف واعررض عن الجاهلین.» (سورة ۷ ، آية ۱۹۸ / ۱۹۹). - ابو حفص - رحمة الله عليه - فرمود که : فتوت آن است که ایزد تعالی اختیار کرده است در قرآن از برای پیغمبر خود - صلی الله علیه و سلم - و فرمود که یا محمد ، بگویی - یعنی نگاه دار - صفت حق ، و در گذار از برادران خود گناه ایشان را ، و مکافات کن بنیکی ، و امر معروف کن ، و از جاهلان دور باش - یعنی جهل ایشان را بجهل مقابله مکن.

(۱۶) وقال الدقاق : «الفتوة أن تكون من الناس قريباً وفيهم غريباً.» ابو علی دقاق - رحمة الله عليه - فرمود که فتوت آن است که مردم نزدیک باشی ، و در میان ایشان غریب ، یعنی اخی باید که ظاهراً امیرگار باشد خفیه ، و با همی بندگان

1 هم : همه B || 3 ودر SQ: در P:AB ودر : در B || و ناصح : ناصح S || ودر : در BP || 4 باوفا : وفا Q || 5 ابو حفص : + قدس الله سره A || عليه السلام : صلی الله علیه و سلم A || وقل : قتال B || 7 رحمة الله عليه : رحمة الله Q قدس الله سره I - A || 8 از : P || صلی الله علیه و سلم : - PSQ || 9 نگاه : نگاه S || 10 و امر معروف کن : - PSQ || و از جاهلان دور باش : و روی برگردان از جاهلان PQ و برگردان جاهلان S || 11 یعنی جهل ... مکن : - IA || 12 الدقاق : + رحمة الله عليه A || 13 رحمة الله عليه : - AQ || آن است : - Q || 14 ظاهراً : ظاهر و P - Q

حق با شفتت ، ونصیحت ، مودت ، واحسان زندگانی کند ، وباطن از همه بریده بود ودر سر پیوسته بحق مشغول باشد.

- 3 (۱۷) وقال النوری : «الفتوة احتمال المکروه بحسن المدارة»۔ ابولحسن نوری
 - قدس الله سره - فرمود که فتوت آن است که تحمل کنی بخوش دلی آنچه
 ترا دشوار آید.
- 6 (۱۸) اینکه ذکر کرده شد وامثال این بسیار است که اکابر طریقت
 گفته اند در حصیت وماهیت فتوت ، واگر بذکر همه مشغول شویم ، تطویل
 الحجامد ؛ وهمه حق است : وهمه بزرگی را نظر بر صفتی افتاده است از صفات
 9 فتوت ، وفتوت را صفات بسیار است ولیکن مدار جمع صفات چهار رکن باز گردد
 که آن ارکان فتوت است. وان آن است که امام اولیا وسید اتقیا ، منبع
 عین فتوت ، معدن جود ومروت ، امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب - کرم الله
 12 وجهه - فرمود درحقیقت این معنی . وقال : «ارکان الفتوة اربعة ، العفو مع
 القدرة ، والحلم فی حال الغضب ، والنصیحة مع العداوة ، والایثار مع الحاجة». فرمود
 که ارکان فتوت چهار چیز است ، عفو کردن با توانائی ، وبردباری ، در وقت
 15 خشم ، ویک اندیشی با دشمنی ، وایثار کردن با وجود احتیاج بموثر به . پس ازین
 معانی معلوم شد که مجموع مراتب واوصاف فتوت بحقوق عماد راجع می شود.

1 باشفتت : بشفتت || 2 باشد : شود S || 3 النوری : + قدس الله روحه A ||
 المدارة : المدارات Q || 4 قدس الله سره : قدس سره I - A || 6 اینکه ذکر کرده شد
 PSQ . واین I - A || 7 در : ودر P || 10 که آن ارکان فتوت است : - A || امام :
 سید PSQ || سید : امام PSQ || 11 مروت : مروت S || بن ابی طالب : - PQ ||
 فرمود : + که S || 12 در : و PS || وقال : که PQ || 15 نیک اندیشی : + کردن
 Q || بموثر به : - IA || 16 معانی : - P

وآنکه رسول - علیه السلام - فرمود که لا يزال الله تعالى في حاجة العبد ما دام العبد في حاجة اخيه المسلم ، اشارت بدین معنی است . وهم در صحاح آمده است 3 که الخلق كلهم عيال الله ، واحبهم الى الله انفعهم لعياله . رسول - علیه السلام - فرمود که خلق همه عیالان خدای اند ، ودوست ترین همه نزد حق تعالی آنکس است که منفعت بعیالان او بیشتر رساند .

- 6 (۱۹) ای عزیز ، بدان که قافلهٔ نفوس انسانی درین منزل که نو آن را دنیا می خوانی بدو فریق گشته اند ، مقبولان حصرت صمدیت ، و مردودان بارگاه کبریاء و مردودان هم دو قسم اند ، اهل شقاوت و اهل خسارات . اما اهل شقاوت آن قوم اند که نقاشان تقدیر ازلی رقم حرمان : «أندرتهم أم لم تنذرهم لا يؤمنون» (سورة ۲ ، آیه ۸ / ۹ ؛ سورة ۳۹ ، آیه ۹ / ۱۰) بر ناصیهٔ ایشان کشیده اند ، و دلهای منکسر ایشان را بزنگار : «لا بل ران علی قلوبهم ما كانوا يكسبون» (سورة ۸۳ ، آیه ۱۴) از ملاحظهٔ عکس جمال آفتاب توحید محروم گردانیدند ، و دیدهٔ عقول ایشان را بعمای شرك : «فانها لا تعمی الابصار ولكن تعمی القلوب» (سورة ۲۲ ، آیه ۴۵ / ۴۶) از مطالعهٔ انوار یقین محجوب گردند . آن طایفه از اکتساب اسباب نجات نومید اند ، و از رجوع بمرجع لطف و جمال ، که عبارت از آن جوار رحمن است آیس ، اموات قبور حقیقی اند ، که هرگز زندگی از آن قوم صورت نیندد ، چنانکه کلام ربانی از حال ایشان خبر داد که «اموات غیر احیاء» (سورة ۱۶ آیه ۲۱) . 18

1 علیه السلام : صلی الله علیه وسلم IA || 3 که : - Q || علیه السلام : صلی الله علیه وسلم IA || 4 حق : خدای SQ || 5 است : - Q || 8 هم : + بر 1 || 10 کشیده اند : کشیدند SI || 12 ملاحظه : + و Q || 12 جمال : - S || 14 یقین : - Q || 14-15 آن طایفه نومید اند : - I || 17 از : - A

(۲۰) قسم دوم اهل خسارت اند ، که نفوس ایشان را در ظلمات صفات
 بیسی و سبی محبوس کردند ، ودلهای مدنی ایشان را در تیه مهالك اودیة هموم
 بقید بندگی: «أفرأیت من اتخذ الله هواء» (سورة ۴۵ آیه ۲۲) مبتلا گردانیدند ،³
 واز دولت فیضان انوار مکاشفات ملکوتی و حصول جواهر واردات حقایق جبروتی
 واسرار جناب سرادقات کبریاء لاهوتی بحسب تقلید «انا وجدنا آباءنا علی امة» (سورة
 ۴۳ آیه ۲۲ / ۲۳) خرسند گشتند: «ذلك مبلغهم من العلم» (سورة ۵۳ ، آیه
 ۳۱ / ۳۰) .

(۲۱) قسم دوم مقبولان اند ، واین قوم هم بر دو قسم اند . قسم اول ابرار ،
 قسم دوم مقربان. واین طایفه عیاران کوی طریقت ، وجانبازان میدان حقیقت⁹
 اند ، که روح مقدس را از مرکب حدوث پیاده کرده اند ، وبساط سیر زمان
 ومکان در نوشته ، وعیون وهم وخیال را میل نایافته در کشیده ، وعقل مختصر را
 به مقراض تنزیه زبان فضول بریده ، ونفس رعنا را بر سر کوی غیرت بر مراد¹²
 برداشته ، ولشکر هوا را بصولت بروز آنس عشق شکسته ، وخاشاک اخلاق
 بشری را از خانه طبیعت بحاروب هسی روفته ، وبمعول نیستی سر ثعبان شهوت
 کوفته ، وبر بساط فربت لوت نعلین دنیا وعقبی طرح کرده ، واز ازدحام حقیقت¹⁵
 خود را بلجۀ دریای نابود انداخته ، واز شعور وجود موهوم فانی گشته ، وبی
 افعال حدوث قدم در قدم زده ، واز بحر بقای احدیت سر بر آورده ، وبی زحمت
 وجود حق را بحق دیده ، واز مضیق عالم عبودیت بچناح ربوبیت در عالم هویت¹⁸
 طیران کرده ، وخورشید معرفت صفات از مطلع ذات بجان ایشان غروب کرده ،
 وانوار صبح سعادت ابدی از مشرق روح مقدس ایشان طلوع کرده ، وگاہ بر

1 صفات : — A || 2 نیه : تهیه Q مرتبه S || 3 جبروتی: — S || 4 خرسند Q :
 خورسند IPASBC || 5 دوم : سیوم S || 6 کرده اند : کردند P Q || 7 فصول:
 فضولی Q || 8 اخلاق : — Q || 9 تجاوز : تجاوز Q || 10 واز : و Q || 11 وگاہ :
 گاه IAP

بوی نسیم بچینم مرکب شوق در میدان محبت تاخته ، و گاه از پرتو انوار آفتاب
 احدیت در میدان شهود گذاخته ، این طایفه زیور حسن صورت وجود وستر
 3 طلسم گنج موجود که مدار وجود موجودات بوجود ایشان است ، وافاضه
 نور وجود از خزانه جود بر ذرات کائنات بواسطه وجود ایشان است ، عکس
 انوار اسرار ایشان شمع مجلس روحانیان است ، وحدانی ریاض شهود معارف
 6 ایشان نظاره گاه کربویان است .

شعر (رمل)

هر سحر کآتش دردم ره بالا گیرد ساق عرش و فلک و گنبد حضرا گیرد
 9 سوز او مجلس و تسبیح ملک گرم کند نور او مملکت عالم بالا گیرد
 گرچه از عالم علوی همه بالاست فلک همت عاشق بالاتر والا گیرد
 چه خبر دارد ازین سود تو مری بصری صدق موسی نه عصا بل ید بیضا گیرد
 12 ای ملامت گر ما باد بیپائی از آنک ریو و نرننگ تو هیات که در ما گیرد
 آه و دردم چو ازین طارم مینا گذرد قوت قوت همه از نور تجلی گیرد
 نه بسمع ظمعی زهت کوثر شنود نه بدست طلبی طره طوبی گیرد
 15 خود روا کن بود آخر که هنگام ظفر دست بچنون بجز از دامن لیلی گیرد

1 محبت : محبت AQ || 3 طلسم گنج SI : + هر Q گنج طلسم A گنج هر
 P || که : فقط Q || بوجود : + ند P بر وجود S ر Q || 4 از خزانه جود : - O || 5
 اسرار : IA - || روحانیان : روحانیات Q || معارف : معارض S || 8 دردم : عشقم PQ || و فلک :
 فلک AI || و گنبد : گنبد Q || گیرد : - P || 9 و تسبیح : تسبیح S Q || بالا : والا AI ||
 10 از عالم علوی : انوار فلک PQ || بالاست : والا است S || فلک : و لیک PQ || بالاتر : والا اثر
 SQ || والا : بالا AI || 11 بی بصری : بیخبری Q || 12 کرما : کرد Q || ریو : دیو Q || و نرننگ
 نرننگ S || درما : دریا Q || 13 قوت قوت : قوت و قوت IA || همه : هم Q

(۲۲) و ابرار هم بر دو قسم اند، قسمی برای بندگان حضرت بخلق باز گذاشتند، و قسمی را بخود مشغول گردانیدند. و آن قوم هم بر دو قسم اند، بعضی آنها اند که ادعیه باطن ایشان را از اقداح شراب مملو گردانیدند، و عین عقول ایشان را بمطالعه اسرار اجبار ملکوتی مشغول کردند، و سفینه افهام ایشان را در دریای وحدت بتلاطم امواج واردات غیبی غرق کردند. پس اعضا و جوارح این قوم از قیام بحقوق عبادات ظاهر معزول گشت. این گروه والهان طریقت اند: «لا یقتدی هم ولا ینکر عابهم».

(۲۳) طایفه نوم کسانی اند که بصفات عقل خستاست و حقارت دنیا معلوم کردند، و انواع مکر و اصناف غوایل او را در یافتند، و بنور یقین بدیدند که هر نعمتی از وی با هزار محنت آمیخته است، و بر سر هر دولی هزار باران حرمان و حسرت ریخته، در سر سروری صد ویل و تور آویخته، و هر انسی بصد غربال فرقت و وحشت ریخته، از زخارف آن اعراض کردند و انیام عمر قصیر در اسباب حصول نعیم ابدی و سعادت سرمدی غنیمت شمردند، و هر ساعتی را از ساعات عمر در نوعی از طاعات صرف کردند. این طایفه زاهدان اند، که بصورت ضعیف و بمعنی ملوک ملک جنان اند.

1 رای: بران S || بخلق: — A || 2 گذاشتند: گذاشت Q || بخود: بر خود P ||

گردانیدند: گردانید P || و آن: و این IA || 3 ادعیه: داعیه Q || باطن: بواطن PQ ||

4 ملکوتی: — IA || 5 واردات: واردات Q || 6 این گروه: و این گروه Q || 8 طایفه: — AI ||

اند: — P || بصفات: بصفات SI || دنیا: + را A || 11 حرمان: حیرت PS || سروری:

سرور S || آویخته: آمیخته Q || 13 قصیر: — را A || شمردند: شمردند Q || 15

ملک: — I

شعر (مضارع)

- آنها که پای در ره مولی نهاده اند کام نخست بر سر دنیا نهاده اند
 آورده اند بتت برین آشیان دیو بس چون ورشته روی بعقی نهاده اند 3
 آن طوطیان ره چو قدم برگرفته اند طوبی لهم¹ که بر سر طوبی نهاده اند
 زاد ره و ذخیره این وادی مهیب در طشت سر بریده چو یخی نهاده اند
 اول بزیر پای سگان خاک گشته اند آخر چو باد سر سوی مولی نهاده اند 6

- (۲۴) ای عزیز، این جمله ذکر آن قوم بود که ایشان را ناظر و ندیم
 حضرت خود کرده اند، اما قسم دوم که ایشان را بخلق مشغول گردانیده
 اند دلها، ایشان را مهبط رحمت و رافت کردند، و وجود ایشان را سبب 9
 راحت و آسایش بندگان خود ساختند. این طایفه ارباب فتوت اند، و آن
 کس که بدین کمالات منسوب بود، و بدین صفات مخصوص و موصوف، یا طالب
 این معانی بود، آن کس را اخی گویند. 12

1 شعر: — PQ || 3 آورده اند: د داده Q || 4 آن طوطیان... طوبی نهاده
 اند: — Q || 5 زاد ره و ذخیره این: زاد و ذخیره ده آن S || 6 خاک: خوار
 PS || آخر: و آخر P || 7 ای عزیز: — PSQ || این: ازین S || قوم: — S || 8 حضرت: —
 PQ || کرده: گردانیده PQ || گردانیده اند: گردانیدند IA || 9 ایشان را: ایشان P ||
 رحمت و رافت: رافت و رحمت A رحمت I || کردند: کرده اند Q || و وجود: وجود PS
 و خود Q || 10 راحت و آسایش: آسایش و راحت IA || ساختند: کردند PSQ || 11
 کس: را IA || 12 معانی: معانی A معنی Q || آن کس را: — AI

¹ سورة ۱۳، آیه ۲۸-۲۹

- (۲۵) ای عزیز ، جمیع سراتب و منازل شریفه ، و جمله درجات عالیہ ، و همگی سعادات اخروی نتیجہ طاعات ، و ثمرہ اشجار عبادات بنده است کہ «وان لیس للانسان الا ما سعی» (سورہ ۵۳ آیت ۳۹ / ۴۰). واقسام و انواع طاعات 3 اگرچه بسیار است ، اما همگی آن بسہ نوع باز گردد ، قلبی و بدنی و مالی .
- (۲۶) طاعات قلبی، چون توحید ، و توکل ، و صبر ، و شکر ، و تسلیم و تفویض ، و صدق و اخلاص ، و رضا ، و یقین ، و محبت ، و معرفت و غیره کہ مفاتیح ابواب 6 مکاشفات و مصابیح مجلس مشاهدات است چنانکہ ذکر کرده شد .
- (۲۷) اما طاعات بدنی دو نوع است ، اول بحق تعلق دارد ، چون نماز و روزه . نوع دوم مخلوق تعلق دارد ، و آن احسان است بتن و مال و قیام 9 بأدای حقوق .
- (۲۸) نوع اول ، کہ آن نماز و روزه است ، جز ارباب قلوب نتوانند نمود و اهل غفلت را این معانی میسر نشود . و اگر این قوم طاعتی کنند ، 12 از سر رسم و عادت با از سر شرم بود ، و همچون جسدی بی روح باشد ، و از آن هیچ نیاید ، و فایده آن بیش از آن بود کہ خون و مال وی بدان

2 طاعات: طاعت B || عبادات: عبادت B || کہ: — IA || 4 بدنی: بدنی B ||
 مالی: مال B || 5 طاعات: — SIAB || و صبر: چون صبر S || تسلیم و تفویض: تفویض
 و تسلیم B || 6 و صدق و اخلاص: و اخلاص و صدق S || کہ: و B || ابواب: اسباب
 B || 7 مجلس: مجالس B — Q || مشاهدات: مشاهده B || 8 طاعت: طاعت B || بدنی: بدنی +
 هم B || نوع: نوع P || 11 آن: — IAQ || نتوانند: نتواند SB || 12 غفلت را: غفلت
 معانی: معنی IA || نشود: نمیشود B || 13 از سر رسم و عادت و یا: — B || عادت:
 و IA || از سر شرم: از شرم IA || همچون: همچو PQB || 14 فایده آن: فایده این IA
 || وی: او PQ — B

- سبب معصوم ماند بظاهر شرع و در آخرت چنین عبادت دستگیر نباشد، و ازین جهت بود که بشر بن الحارث حافی - قدس الله سره - فرمود که طاعة الاغنیاء کشفة حضرت علی مرتضی. فرمود که عبادت توانگران چنان است که درختی سبز بر سر گیج دانی که از دور خوش نماید، اما چون نزدیک شوی نه بر وی میوه‌ئی پایی و نه در سایه وی جای آسایش بود، بلکه از دیدن کند گیهای آن موضع وحشت افزاید. و ازین جهت بود که وحی کردند بدادود - علیه السلام - که یاد او، قل للعاصین ان لا ینذکرونی نافعلاً لانی اوجب علی نفسی انه من ذکرتی ذکرتی وانا اذا ذکرت العاصین ذکرتهم باللغنة. می فرماید که ای داود، بگوی عاصیان را تا از سر غفلت ما را یاد نکنند که ما که خداوندیم بر خود واجب کرده ایم که هر که ما را یاد کند، ما وی را یاد کنیم و ما چون عاصیان را یاد کنیم که بغفلت ما را یاد کرده باشند باعث یاد کنیم.
- 12 (۲۸) ای عزیز، تا گمان مبری که نماز کاری آسان است، قیامی و رکوعی و سجودی از سر رسم و عادت پیش گرفته اند، این جمله صورت و صفت

1 معصوم ماند: رسوم B || 2 جهت: سبب PQB || بود که: - PBQ || بن الحارث: بن حارث آء- A || قدس الله سره: قدس سره PAQ قدس الله روحه B. || فرمود: می فرمود B || 4 درختی: درخت PQB || خوش: خوب A || بر وی: در وی S || 5 وی: او P آن Q || آن وی B || 6 کردند: کرد S || بدادود: یاد او IA || که: - PQB || 7 غفلاً: - PSIQB || لانی: لانا IAB || انه IA: - PSQB || 7-8 ذکرتا... العاصین: - P || 8 وانا: انا Q، وانی S || العاصین: او B || می فرماید: فرمود B || که: - Q || ای: یا S || 9 تا: که P، - Q || از سر غفلت: از غفلت B || 10-11 کند ما... بغفلت ما را یاد. - B || 10 وی را: او IA || چون: - SIA || یاد کنیم: - IA || 10-11 بغفلت ما را: ما را بغفلت P بغفلت Q || 12 کاری IA: کار PSQB || 13 از: + که Q || پیش گرفته اند: - SIAB || صفت: صفات B

- نماز بود، و این صفت را موصوفی، و این صورت را معنی و حقیقتی باید،
 و این معنی از کسانی درست آید که چون قصد عبادت کنند، از جمیع
 مرادات و حظوظ خروج کنند، و بآب ترك ما سوی الله دستها بشویند،
 و بشراب طهور ذکر مضمضه کنند، و به نسیم رواج اسرار الهی استنشاق
 کنند، و در استنثار اوصاف ذمیمه، چون کبر و حجب و حرص و بخل و همگی
 اخلاق مبهمی و سببی را طرح کنند، و روی بآب حیات معرفت بشویند،
 و مرفقین بزلال توکل غسل سازند، و بکرامت حضور و افتقار مسح سر کنند
 و باصفای کلام الهی مسح گوش کنند، و بملازمت اثبات اقدام صدق بر
 بساط عبودیت پایها بشویند، و بصدق قیام از سر کونین بر خیزند، و در وقت
 توجه صورت بکعبه روی دل بکعبه حقیق کنند، و در استقبال قبله حقیقت:
 «انی ذاهب الی ربی شهیدین» (سوره ۳۷، آیه ۹۷/۹۹) بیابند، در الله اکبر
 وجود ذرات کاینات را در اشعه آفتاب کبریا محو بینند، و در سبحانک اللهم
 پاکی و تقدیس و بریه فاطر کاینات مشاهده کنند، و در لا اله غیرک
 خاشاک عوارض و حوادث را بآتش غیرت بسوزند، و در بسم الله هدایت
 صبح دولت عاشقان ظهور کند، و در الحمد لله سربان افضال و انعام ذات
 نامتناهی در ذرات وجود مکشوف گردد، کرگران کارگاه تقدیر را بینند

1 و این : SIA صورت را: صورت B || و این : که این Q || 2 که چون: چه
 Q || 3 الله: — S || 4 استنشاق: استنثار B || 6 بهمی: ذمیمه Q || سببی را: سببی SB ||
 7 مرفقین: فقیران را B || وافتقار: از افتقار Q وافتقار B—A || سر: — B || کشند:
 کنند B || 8 اثبات: واثبات QB || 9 بصدق: بقصد QB || 10 صورت: — S ||
 بکعبه روی دل: روی P—B || ودر: ودر B || استقبال: استقامت QB || 13:
 فاطر ناظر Q || کاینات: + رادر B || 14 خاشاک: خاشاکي || و: — I || بآتش: تابش
 Q || هدایت: هدایت Q 15 دولت: — BS || عاشقان: + دولت S || 16 تقدیر: تقدیر A

3 که در زیر پردهٔ رب العالمین چگونه بتربت جهانیان مشغول اند. پس بر ساحل دریای روحانیت شراب ظهور رحمت از دست ساقی الرحمن الرحیم نوش کنند. پس موج ارادت مخوران آن شراب را در ریاید، و بلجۀ دریای رحمت اندازد، چون وجود موهوم ایشان از میان برخیزد، و بحر ازل با بحر ابد آمیزد، حقیقت مالک یوم الدین مشاهده افتد. پس سیاحان حکمت گریبان وجود ایشان را بگیرند، و بساحل صحو اندازند. چون هشیار گردند کمر بندگیء ایاک بعد بر میان جان بندند. پس بطلب امداد توفیق و عنایت بابل زبان وایاک نستعین سراییدن گردد. پس معراج ترقی از حسیض بشری بسرادقات جبروت مکشوف شود، و جاذبهٔ طمع فضل جان ایشان را در ریاید، اهدانا الصراط المستقیم بگیریند. پس از رفقای، که در مجلس عالم ارواح باهم شراب حظاب می خوردند، یاد آرند صراط الذین انعمت علیهم گفته آید. پس محرومان مجبور و مردودان مخدول را بینند در ظلمت شرك و شك مانده و بسلاسل و اغلال صفات فہر گرفتار گشته. غیر المفضوب علیهم ولا الضالین ناطق وقت شود. پس عنایت ازلی جای حال ایشان شود و دلہای، ایشان را کہ بصفۃ متکلم قام گرداند، و قلم زبان مستنطق دل گردد کہ اذ الله ینطق علی لسان عبده. پس گوش افہام ایشان حقیقت کلام الہی از ترجمان زبان استماع می کنند، و از سحاب حروف باران اسرار بر سحرای صدور ایشان می بارد، و از تاثیر هر قطرہئی ہزار نوع

1 مشغول اند. مشعر کتد B || بر در QB || 4 رحمت : وحدت QB || وجود : —
 Q || و بحر : بحر SAI — B || با بحر : بالحیر B || 5 حقیقت : و حقیقت QB || 6 ایشان را
 S : ایشان 'IAQ — B || صحو : + صحرا Q || چون : و جون B || 7 جان : — B ||
 امداد : افراد QB || و عنایت : عنایت Q || 8 پس : — Q || از حصیص بشری : —
 A || حسیض : حظیظ I Q || 9 جبروت : جبروتی P || شود : گردد AI || 10 ریاید :
 باید Q || رفقای : رفیقان SQ رفقای B || عالم : — I || 11 باهم : باسم Q || می خوردند :
 میخوردند IA || 12 آید : ند QB || محرومان مجبور : مجبوران B || مخدول را : مخدول
 B || 13 شرك و شك : شك و شرك B || کشته : کشت SQ || 14 ولا الضالین : — SQP
 || 14—15 پس... ایشان شود : — S || 14 پس : سابقہ Q سابقہ B || 15 کہ : — SQP
 گرداند : کرده اند IA || 16 مستنطق : . نطق Q || 17 کلام : — S || 18 از تاثیر : تاثیر Q

تایر B

ازهار عرفان وریاحین ایقان در بستان دل هر یکی شکفته می شود، که اگر
 رشحه‌ئی از آن معانی بر دل اهل جهان ظاهر گشتی، همه جهانیان عارف
 و محقق شدند. و آنکه رسول - علیه السلام - فرمود که رکعتان من فقیر
 3 صابر فی فقره احب الی الله تعالی من عبادة الاغنیاء الی آخر الدهر، اشارت
 بدین معنی است.

6

مثنوی (رمل)

هر نفس در محو خود پیش آمدند	پاکبازانی که درویش آمدند
تا ابد هم محرم و هم زنده شد	هر که در سر محبت بنده شد
تا یکی اسرار بین گردد تمام	عالی زیر وزیر گردد مدام
بر همه خلق جهان سلطان بود	هر که مست عالم عرفان بود
ذره زین عالی از دین شمر	ملک این را دان، و دولت این شمر
تا ابد ضایع بنامی جاودان	گرشوی قانع بملک این جهان
ذوق یک شربت زحمر بی کنار	گر بدانندی ملوک روزگار
روی یک دیگر نه بینندی زدور	حمله در ماتم نشینندی نفور

(۲۹) ای عزیز، چون معلوم کردی که حقیقت این نوع طاعات، که
 دأب اتقیا و اصفیاء و پیرایه احبا و اولیاست، از عامه خالق متصور نمی شود،
 قسم دوم را غنیمت دار، که بفضل خود اسباب حصول آن سعادت ترا
 مهیا کرده اند، و آن احسان است بتن و مال باندگان او، که گنج عالم
 18 باقی و تخم سعادت ابدیست. ازین تخم چندانکه فوت داری بکار، و ازین

1 ازهار: باد Q آثار B || ستان: بوستان IA بان B || یکی: يك SQB || که:
 — B || 3 شدند: کشتندی IAQ || علیه السلام: صلی الله علیه وسلم IA || 4 صابر:
 صابرا B || مثنوی: شعر SB — Q || 8 وهم: هم B || 9 اسرار بین: اسرار دین S ||
 10 مست: مست او B || عالم: علمی S || 11 شمر: نگر Q || 12 ملک: زملاک Q
 تو ملک B || 13 بدانندی: بیابندی S بدانندی B || 14 ماتم: + تو B || نه بینندی:
 ندیدندی S || 15 نوع: + که B || 16 دأب: اداب B || 17 دار: دان AB || ترا:
 تو B || 19 و تخم: تخم B || سعادت: سعادت S

کنج چندانکه می توانی بنه، که روز درماندگی بکار آید. و اگر مرکب
 همت در میدان سابقان، که مبارزان صفوف ولایت اند، نمی توانی ثاقت،
 3 باری سعی کن تا از صف اصحاب یمن، که اهل فتوت و احسان اند، باز
 نمائی، و از نسیم ایمن عنایت، که از بوادی کرم بر جان متوسطان بساط
 نجات می وزد، محروم نمائی، و در حوض درکات نیران با اهل شقاوت
 6 و خسرات گرفتار نگردی.

مثنوی (هج)

بشتاب که راحت از جهان رفت	آهسته مران که کاروان رفت	
9 این صورت ازدهاء خون خوار	در گرد تو خلقه ایست چو مار	
گردر نگری بفرق و یایت	در حلقه اژدهاست جای	
بگذر زجهان که ازدها خوست	آن پیر زن است و ازدها اوست	
12 با خاک بترک مهر جویی	گویی که بگویم و نگوئی	
در حبس که جهانی آخر	ره جوی که راه دانی آخر	
بالای فلک ولایت تست	هستی غمه در حمایت تست	
15 بر پایه قدر خویش نه پای	تا بر سر آسمان کنی جای	
این ره بوغا بسر توان برد	جان رو بصفا بدر توان برد	
از سیل چو کوه سر مگردان	سیلی خور و روی بر مگردان	
18 خاک تو شده جهان هستی	چون خاک مکن جهان پرستی	
دایم تو بر جهان ماند	چیزی مپرست کان ماند	

1 کنج چندانکه می توانی بنه که: — B || روز: روزکار B || 2 همت: بکار B || 3
 صف: ضعف B || یمن: یقین S بهمین B || فتوت: + اند S || واحسان: و اهل احسان
 S || 4 ایمن: یمن SB || از: — B || 5 وزد: تابد IA || 6 مثنوی: شعر S، — PQB
 || 9 در کرد تو خلقه ایست: در کردن تست حلقه B || 10 جای: و جای S || 11 واژدها:
 که اژدها S || 12 ماخک... و نگوئی: — IA || بترک: + که B || 13 در حبس...
 دانی آخر: — B || گه: کمی Q || 15 سر: — Q || 16 این: آن Q || 19 دایم: ذاتم B

- (۳۰) ای عزیز، بدان که دنیا رباطیست بر سر بادیه قیامت نهاده، و منزلیست در میان بیابان ازل و ابد گسترده تا مسافران حضرت صمدیت، که از بیابان عالم ارواح بقرارگاه صحرای قیامت سفر کنند، درین منزل 3 فرود آید و از اینجا زاد سفر آخرت بردارند، و بتدبیر سفری نهایت مشغول شوند، و احوال این مسافران بمقتضای حکمت الهی متنوع افتاده است.
- بعضی را بصورت قوی آفریده اند و بمعنی ضعیف، و بعضی را بمعنی 6 قوی آفریده اند و بصورت ضعیف، و بعضی را بصورت و معنی قوی آفریده اند، و بعضی را بصورت و معنی ضعیف: «ذلک تهدیر العزیز العالم» (سوره 6، آیه ۹۶؛ سوره ۳۶، آیه ۳۸؛ سوره ۴۱، آیه ۱۱/۱۲) و حکمت 9 فاطر حکم و حقایق اسرار این درجات را نهایت نیست، اما ظاهر حکمت این تفاوت آن است تا جماعه مسافران بقدر قوت و ضعف هرکس درین سفر تمد و معاون یکدیگر باشند، چنانکه در اخبار نبوی آمده است که المؤمنون کالبنیان 12 بعضها بعضا. رسول - علیه السلام - فرمود که مؤمنان همه چون یک دیوار عمارت اند که هر خشتی از آن خشتی دیگر را استوار می دارد؛ همچنین هر که از ایمان بهره‌ئی دارد، باید که در دین و دنیا معاون یکدیگر باشند، و 15 همه همدیگر را در کشتیدن بار تکالیف و زحمات این سفر بحکم «انما المؤمنون اخوة» (سوره ۴۹، آیه ۱۰) مساوی دانند.

1 بدان که: P- نهاده: کشیده IA || 2 میان: - IA || 4 از اینجا: اینجا Q || زاد: از Q || 5 مقتضای: قضای Q || است: - Q || 6 آفریده اند: آفریدند S || بمعنی: و بعضی B || 7 آفریده اند: آفریدند S || و بصورت ضعیف: - B || بصورت و معنی: بمعنی و صورت Q || 7-8 قوی ... بصورت و معنی: - B || آفریده اند: آفریدند S || 10 فاطر: الفاطر S || اسرار: - S || حکمت: - Q || 11 قدر: قدره Q || تمد: تمد B || 12 نبوی: PSQB || که: - P || 13 علیه السلام: صل الله علیه وسلم IA || هم: - S || چون: همچون A || یک: یکی A دیگر B || 16 همدیگر: یکدیگر B || تکالیف: تکالیف B || زحمات: زحماتها IA حمایت B

مثنوی (سریع)

ای چو الف عاشق بالای خویش	انس تو با وحشت و سودای خویش
3 فارغ ازین مرکز خورشید کرد	غافل ازین دایره لاجورد
بر سر کار ای چرا خفته‌ئی	کار چنان کن که پذیرفته‌ئی
6 مست چه خسی که کهن کرده اند	کار شناسان نه چنین کرده اند
بار عنا کس بشب قیرگون	هر چه عنا پیش عنایت فزون
زاهل وفا هر که بجائی رسید	بیشتر از راه عنائی رسید
9 نزل عنا عاقبت انبیاست	و آنکه ترا عاقبت آمد بلاست
ازین صاحب نظر آن است کار	بی حیران را چه غم از روزگار
صحبت بیکان زجهان دور شد	خان عسل خانه زنیور شد
معرفت از آدمیان برده اند	آدمیان را از میان برده اند
12 سایه کس فرهائی نداد	صحبت کس نوبی وفائی نداد
صحبت گیتی که تمنا کند	باکه وفا کرد که با ما کند
زآمدن مرگ شماری بکن	می دهدت دست حصاری نکن

1 مثنوی : شعر SB نظم I — P || 2 ای : B — || چو الف : خول B || عاشق :
عاشق || انس : الف A || و سودای : سودای Q || خویش : — P || 3 مرکز :
مرکب B || غافل : فارغ B || 5 خسی : خفتی PQB || 6 هرچه : هرکه B || عنا :
عنان B || 7 وفا : نظر IAB || عنائی : عیاری B || 8 نزل : ترك Q || عنا :
عنان B || 9 نظر : خبر IA || کار : و کار S || از : — Q || 10 شد : کشت B || خان :
خواز. PS || شد : کشت B || 11 میان : جهان P || 12 صحبت : دولت IA || 14 می
دهدت : دست PSQB || زود : QP, نیز B

- (۳۱) ای عزیز، آن طایفه که بصورت قوی بودند، و ایزد تعالی نعمتی فانی عاربت بدیشان داده بود، تا آن را تحم سعادت ابدی سازند، و بدان نعم باقی کسب کنند، آن مغرورا غافل در تصرف آن نعمت 3 فانی جسمانی مشغول شدند، و بعدش مکدر چند روزه معزور گشتند، و عمر قصیر را در تدبیر و حینہ محافظت مردار دنیا در باختند، و از تدبیر زاد سفر بی نهایت غافل ماندند، و حقوق برادران دنیوی 6 و همراهان سفر اخروی فراموش کردند، و عهدهٔ عهد الهی ضایع کردند تا کلام ربانی از حال ایشان داد و فرمود که «و یعلمون ظاهراً من الحیوة الدنیا وهم عن الآخرة هم غافلون» (سورهٔ ۳۰، آیهٔ ۶/۷) «نسوا الله فانسیم» (سورهٔ ۹، آیهٔ ۶۸)؛ یعنی چنانکه در تنگنای منزل منقصر دنیا در میان لذات فانی جمال حضرت ما را فراموش کردند، فردا در سعت فضای عالم بقا آن مدیران مردودان را در قعر درکات نیران و عذاب جاودان از رحمت 12 خویش فراموش کنیم.

- (۳۲) ای عزیز، هم ازین قوم که ذکر کرده شد سعی را بکنند عنایت از خبایت شواغل دنیوی خطف کردند، و دیدهٔ دل ایشان را بکحل هدایت 15

1 ای عزیز : PSQB || آن : این SA || 2 نعمتی : نعمت PQ ، — B || عاربت : عاریخی
 PQB || 4 فانی : — B || 5 تدبیر : + وحید Q || مردار : مراد Q ، — S || دنیا :
 + مردار S || 6 دنیوی P : دینی SIAQB || 7 اخروی : + را A || کردند : کرده اند
 B || 7-8 الهی ... فرمود S : — B || 7 الهی : + را AI || 8 تا کلام ... فرمود که :
 — S || داد : داده Q || و فرمود : — IA || 11 سعت : وسعت IA || 12 بقا : بقای B
 عقی S || 14 هم : — IA || قوم : + بود Q || جمعی : جمع B || 15 دنیوی : دنیای A
 || 15 — s. 66 ، 1 و دیدهٔ دل ... روشن گردایدند : — B

روشن گردانیدند، و نقوش بعضی حقایق را در آیه دل ایشان منعکس گردانیدند، تا بعضی از خاصیت و حقیقت آفرینش دنیا از اشارت: «ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم بان لهم الجنة» (سورة ۹، آیه ۱۱۲) فهم کردند، پس نفس و مال را در ادای حقوق عبودیت صرف کردند، و بر سمع بندگان این حضرت رحیم و مهربان گشتند، و اهتمام با ادای حقوق همراهان سفر حقیق بر خود واجب شمردند، و کمر خدمت و شفقت برادران دینی بر میان جان بستند و وجود خود را راه گذر انواع خیرات احسان ساختند، و حقیقت اسرار «انما المؤمنون اخوة»، که در میان اهل غفلت مرده بود، احیا کردند. ارباب قلوب و اهل بصیرت این طایفه را اهل فتوت خوانند، و آن شخص را که بدین عنایت مخصوص گشت اخی گویند. و از شرایطی که اخی را در مقام فتوت است یکی آن است که سلسله نسبت فتوت درست کند، و خود را بر فترک آن حضرت بنده، که هر کرا درین معنی با آن حضرت نسبت درست نشده باشد چون تن بی سر باشد

و نقوش: و نفس B || 1-2 بعضی ... متعکس گردانیدند: - S || 1 حقایق را: - حقایق QB || 4 مال: آمال S || مال را: مال B || 5 این: - IAQ || گشتند: گشته اند B || 6-7 خدمت و شفقت: خدمت شفقت P || 7 دینی: دنیوی، P - B || وجود خود را: وجود خود را PQB و وجود را A || راه گذر: راه گذار P || 8 خیرات: میثاق IAB || 9 کردند: کرده اند B || 9-10 طایفه را: طایفه B || 10 شخص را: شخص PSQB || بدین: - Q || 11 گویند: نام گفتند PSQ نام کردند B || 12 فتوت: - B || بر: در B || 13 درین: این PQ || تن: تنی PQ || 16 باشد: - SB

شعر (رمل)

- زین خرابی گر تو می‌خواهی که آبادی، شوی
- 3 جهد کن تا بنده فرمان آزادی شوی
- در دل پر نور مردی جای کبر و غم مخور
- کز دل پر نور او ناگاه دلشادی شوی
- 6 حرف استادان عشق است این که در بازار عشق
- چون تو شاگردی کنی ناگاه استادی شوی
- سینه از اسرار استادان عشق آباد کن
- 9 نا جهان عشق را ناگاه بنیادی، شوی
- گرچه هستی در همه عالم کهن زادی جهان
- در دیرستان او باید که نوزادی شوی
- 12 بر بساط عاشقان چون کوه ثابت کن قدم
- ورنه اندر راهشان چون کاه بر بادی شوی

- (۳۳) ای عزیز، انچه باید که مکارم اخلاق موصوف بود، و محصایل
- 15 پسندیده آراسته باشد، با پیران بحرمت باشد، با جوانان بنصیحت، با طفلان
- بشفقت، باضعیفان برحمت، با درویشان ببذل و سخاوت، با علما بتوقیر و حشمت،

1 شعر : نرمل - P || 2 کر : که Q || 4-5 دودل پر نور... دلشادی شوی :
 B || 4 بر نور PSQ : شادان IA || گگیر : بگگیر Q || 5 پر نور PQ : شادان SIA ||
 دلشادی : دلشای Q || 8 سینه از : سینه S || اسرار : P || 9-10 تا جهان عشق را...
 کهن زادی جهان : PQB || 12 بر بساط عاشقان : در وفای کاملان IA || راهشان : راه او Q ||
 14 مکارم : بر مکارم B || بود SIA : PQB || 15 بحرمت : بحر ساخته B ||

باظلمان بعداوت، با فاجران باهانت، با خلق باحسان و مروت، با حق بتضرع
 و استکانت، نفس نجنگت، با خلق بصلح، با هوی بمخالفت، با شیطان بمحاربت،
 3 بر جفای خلق مسخمل، در مقابله اعداء حلیم، در وقت مصائب صابر، در
 حالت رجا شاکر، بعیوب نفس خود عارف، از ذکر سیوب خلق ساکت،
 اندوه و مصیبت خلق را کاره، بتقدیرات قضای ازلی راضی، از بدعت
 6 وهوی دور، قدم در شریعت راسخ، نفس در طریقت ثابت، از مواضع
 تهمت محترز، بر علم نجات حریص، از اهل غفلت متنفر، مصاحبان را در
 طاعت معاون، بر جماعت مواظب، زبردستان را ناصح، باندک دنیا فانع،
 9 در احوال و احوال آخرت متفکر، از افعال و اقوال خود خایف، از قطیعات
 و رسوائی قیامت ترسان، بفضل و عنایت دیان امیدوار

مثنوی (رمل)

12 مرد باید تشنه و بی خورد و خواب تشنه کو تا ابد نرسد بآب
 هر که زین شیوه سخن بوئی نیافت از طریق عاشقان موئی نیافت

2 باخلق بصلح: — Q | خلق PSB: خلاق IA || هوی: هوا BIA || 3

مصائب: اصابت Q مضارب B || 5 تقدیرات: + است B || 6 هوی: هوا PIQB
 هو SA || نفس: — B || 7 متنفر: دور B || مصاحبان: بمصاحبان B || 8-7 در طاعت:

بطاعت IA || 8 زیر دستان را: زیر دستان B || ناصح: — Q || 9 واهوال: — B ||

واقوال: — PQB || قطیعات: نصیحت: IA || 10 قیامت: — B || ترسان: بآمز PQ ||

بفضل: وفضل PB || امیدوار: — P || 11 مثنوی: IA: شعر SB: — PQ || 12

مرد: مرده B || نشنه و PSQ: تشنه IA || بی: از B || 13 از: در Q

- بند را گر نیست زاد راه هیچ می نیاساید راشتک و آه هیچ
هرکه دریاهاى اشکش حاصل آست گو بیا کو در خور این منزل است
و آنکه اورا دیده خون بار نیست گو رو کورا درین ره کار نیست³
یارب اشکت و آه بسیارم ده گر ندارم هیچ این یاریم ده
ای همه تو ناگزیر من تو باش اوفتادم دست گیر من تو باش
مانده ام در چاه و زندان بای بست در چنین چاهم که گیرد جز تو دست⁶
گرچه بس الوده در راه امدم عفو کن کز حبس و از چاه امدم
باد در کف خاک درگاه تو ام بنده و زندانی راه تو ام
زین همه آلودگی پاکم کنی در مسلمانى فرا خاکم کنی⁹
یارب آن دم یاریم ده یک نفس کار دم جز تو نباشد هیچکس
در دم آخر خریداریم کن یار بی باران توئی یاریم کن
چون بختک آرم مزسرگشته روی هیچ بارویم میار از هیچ روی¹²
(۳۴) این است بعضی از حصایل اخی که ذکر کرده شد چنانچه از
مشایخ طریقت و ارباب فتوت مشاهده افتاده است، و چون این جمله در
طریقت فتوت بدلائل آیات و اخبار ثابت شده است، و ذکر آن جمله اطنابی¹⁵
دارد، بدین قدر اختصار کرده شد.

1 نیاساید : نباید به IA || 2 دریاهاى PQB : دودریای SIA || 3 و آنکه : آنکه
QP || درین : برما I || ره : کو B || 4 ده : هست IA || ده : هست IA || 9 ای :
این B || ناگزیر : ناگزیری S || دست گیر : دست گیری S || 6 چاه : حبس IA ||
چاهم : جسم IA || 7 بس : سر P || واز : از B || 8 توام : تویم IA || بنده و بنده IA
راه : چاه B || توام : تویم IA || 9 فرا : فرو Q || 11 یاریم : یاریم B || توئی : تو B ||
12 روی : سوی Q || 13 بعضی : + اینست B || از حصائل : حال PQB || 14—15
مشاهده افتاده ... در طریقت فتوت : — A || 14 وجون P : و خوب SIQ و وجود B
|| 15 آیات : — A || و ذکر : ذکر I

(٣٥) وذلك مما وصيت به الاخ في الله المحسن الموفق السيد اخي
 شيخ علي حاجي ابن المرحوم طوطي العليشاهي الختلائي - اصلح الله شأنه في الدارين -
 والبسته لباس الفتوة التي هي جزء الخرقة المباركة ، كما لبسته من يد شيخني
 و امامي و قدوتي و عمادي و من عليه في طريق الفتوة اعتمادى ، امام
 المحدثين ، قدوة العارفين ، سلطان المحققين ، سر الله في الارضين ، نجم الحق والملة
 والدين ابو الميامن محمد بن محمد الازكاني - متع الله المسلمين ببركات انفاسه
 الشريفة - وهو صاحب الشيخ العارف شمس الحق والدين محمد بن جمال ، وهو
 صاحب السالك نورالدين سالار ، وهو صاحب الشيخ علي بن لالا ، وهو صاحب
 شيخ الاسلام ، قائد مشايخ الكرام ، مهبط انوار الغيبة ، مورد اسرار
 القدسية ، حجة العارفين ، نجم الحق والدين المعروف بكبرا - قدست اسراره - ،
 وهو صاحب اسمعيل القصرى ، وهو صاحب محمد المنكبل ، وهو صاحب داود
 بن محمد المعروف بخادم الفقراء ، وهو صاحب ابا العباس ابن ادريس ، وهو
 صاحب ابا القاسم ابن رمضان ، وهو صاحب ابا يعقوب الطبرى ، وهو صاحب عبد الله

2 ابن : بن SB || المرحوم : مرحوم B || العليشاهي : عليشاهي SB || الختلائي : ختلائي
 Q الفطلان B || 3 النسبة . البسه Q || الفتوة : التوى Q || الخرقة : الجزو Q || 4 عليه
 — B || الفتوة العيوب B || 6 محمد بن محمد : محمد بن B || 8 الشيخ : شيخ S || بن لالا :
 لالا : || 9 شيخ الشيخ SQ || 9 قائد : قيده SQ || مهبط PS : محيط Q محبط B ||
 الغيبة : الغيب B || 10 القصرى القصرى PB || المنكبل : منكيل B || 12 ابا العباس :
 ابا العباس || ابن ادريس : بن ادريس SB || 13 ابا القاسم : ابو القاسم B || ابن رمضان :
 رمضان SB || ابا يعقوب S : ابو يعقوب PQB || 13-71 s. ، 1 الطبرى وهو صاحب
 عبد الله بن عثمان وهو صاحب ابا يعقوب : — B || 13 الطبرى : طبرى S

- بن عثمان ، وهو صحب ابا يعقوب النهرجورى ، وهو صحب ابا يعقوب السوسى؛
 وهو صحب عبد الواحد بن زيد ، وهو صحب كميل بن زياد ، وهو صحب سلطان
 الاولياء و امام الاقياء ، منبع الفتوة و معدن المروة اسد الله الغالب امير
 3 المؤمنين على ابن ابى طالب - كرم الله وجهه - ، وهو صحب سيد المرسلين
 و امام المتقين ، و خام النبيين و رسول رب العالمين محمد مصطفى - عليه افضل
 6 الصلوات و اكمل التحيات - صلى الله عليه و آله و سلم

نظم

صدر و بدر هر دو عالم مصطفى	خواجه ديا و دين و گنج وفا
9 نور غنم رحمة للعالمين	آفتاب شرع و درباى يقين
جان رها كن آفرينش بر خاك او	جان باكان خاك جان باك او
آفتاب جان و ايمان همه	خواجه كونين و سلطان همه
12 عرش و كرسى قله كرده خاك او	هر دو عالم بسته بر فتراك او
مقتداى آشكارا و نهان	پيشواى اين جهان و آن جهان
رهماى اصفا و اوليا	مهمترين و بهترين انبيا
15 در همه چيز از همه در پيش بود	سيدى كنز هر چه گويم بيش بود

1 ابا يعقوب : ابو يعقوب PQ || النهرجورى : نهرجورى PSB || ابا يعقوب : ابو يعقوب
 PQB || السوسى : سوسى BS || 2 وهو صحب كميل بن زياد : — B || 5 و امام المتقين :
 باجمع خلفاء راشدين B || و خام النبيين : ختم المرسلين B || مصطفى : — PSB || افضل :
 — Q || 6 و آله : + صحبهم Q || 7 نظم : — PQB || 10 جان رها.... خاك او : — Q ||
 10-11 جان رها.... و ايمان همه : — B || 10 بر : ها P || خاك او : خاك كن P ||
 12 بسته بر : بسته S || عرش و كرسى.... خاك او : — B || 14 مهمترين و بهترين :
 مهمترين و مهمترين P

هر دو عالم از طفلیش در وجود
 عرش نیز از نام او آرام یافت
 عرش و کورس، خوشه چین خرمنت
 نقد جام حز وفای تو مباد
 می‌نمایم هر چه خواهی آن بکن
 بندگانت را بصد جان بنده ایم
 بر امید یک شفاعت آمدم
 آمدم با فحط طاعت پیش تو
 بر لب خشکم چکانی تسبیحی
 تا ز دریای شفاعت یکدمی
 3 ای زمین و آسمان خاک درت
 در زیام جز ثنای تو مباد
 زامت خویشم شمر این یک سخن
 تا که جان دارم ما تا زنده ایم
 بر در تو کم بضاعت آمدم
 هست دریای شفاعت پیش تو
 6
 9 تا ز دریای شفاعت یکدمی
 (۳۶) صلوات الله و سلامه و علی جمیع الانبیاء والمرسلین و آله
 الطیبین الطاهرین. والحمد لله وحده، والسلام علی من اتبع الهدی.

|| 1 از طفلیش PQ : در طفلیش S بر طفلیش B || 3 خوشه : خوش Q || چین
 چینی S || 5 این P : کین S که Q کن B || خواهی : می‌خواهی S || 7 بر در : بر تو
 B || 8 با فحط : بر فحط B || 10-11 صلوات الله ... الطاهرین : — IA انه قریب
 مجیب B || 10 وآله الطیبین الطاهرین : وصحبه الکرامین Q — T S || 11 والسلام علی
 من اتبع الهدی PIAQB : رب العالمین